

Länsstyrelserna

Kronobergs län

Fornvårdsstrategi för Kronobergs län

2023-2027

Fornvårdsstrategi för Kronobergs län 2023-2027

Fornvårdsstrategi för Kronobergs län 2023–2027

Författare: Jenny Svensgård

Diarienummer: 435-518-2021

Kollaget på framsidan visar några av länets fornvårdsobjekt. Allt från större ruiner till allmogens tjärdalar.

Innehållsförteckning

Fornvårdsstrategi för Kronobergs län	1
Varför behövs en strategi?	4
Bakgrund	5
Fornvården då och nu	5
Vårdmetoder	6
Tillgänglighet	7
Information.....	8
Fornvård och samhällsplanering	9
Fornvårdsstrategins målbilder	10
Målbild 1: ett urval av lämningar speglar länets historia	10
Målbild 2: Fornvården engagerar fler.....	11
Målbild 3: vårdade fornlämningar tillgängliga för alla	12
Målbild 4: information	13
Målbild 5: fornvård i samhällsplaneringen.....	14
För dig som vill veta mer	15
Vill du läsa mer	16

Varför behövs en strategi?

Tillsammans lyfter vi fram länets äldsta historia och de spår som finns kvar i form av våra fornlämningar. Länsstyrelsen bjuder in till att delta i länets fornvårdsarbete och att gemensamt utveckla platser med berättelser om en mångtusenårig historia.

Strategins målsättning är dels att ett urval vårdade fornlämningar väl spridda i länet, är tillgängliga och speglar länets historia. Vi vill också göra det möjligt för till exempel föreningar, skolan eller länets kommuner att i samverkan med Länsstyrelsen vårda och berätta om de lokala fornlämningarna. Vår förhoppning är att på så vis öka kunskapen men även arbeta med platsutveckling för att småskaliga besöksmål lockar både turisten och den bofasta som vill lära mer om platsernas historia.

En fornvårdsstrategi ska ge mål och riktlinjer för hur fornvården i länet ska bedrivas och bli långsiktigt hållbar. En viktig förutsättning är samverkan med olika aktörer. Ett större engagemang ger kunskap och förståelse för fornlämningarna i länet.

Strategin följer länets Kulturmiljöstrategi som har tre målbilder:

- Breddad syn på småländskt kulturarv.
- Kulturmiljöer utvecklas hållbart.
- Upprätthålla levande dialog mellan aktörer.

Milstolpe, Tingsryds kommun.

Bakgrund

Genom åren har antalet vårdade fornlämningar i Kronobergs län blivit allt fler. De vårdade fornlämningarna domineras idag av gravar och gravfält koncentrerade kring ett par områden i länet. Samverkan med föreningar, organisationer och privatpersoner har resulterat i vården av ca 380 platser. Under senare tid har fornlämningar som torpgrunder, tjärdalar med mera lagts till för att få en mer komplett bild av länets historia.

Vården finansieras genom samverkan med olika samarbetspartners och genom Länsstyrelsens kulturmiljöbidrag, ett statligt bidrag som inte täcker de behov som finns.

Fornvården då och nu

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för detta delas av alla. Portalparagrafen i kulturmiljölagen 1988:950

Fornminnesvården har historiskt framför allt haft ett riksperspektiv men tidigt fick prästerna ute i socknarna i uppdrag att rapportera om fornlämningar i sin trakt. Redan 1828 utsågs ombud som hade ett kulturmiljövårdsuppdrag från Riksantikvarieämbetet (RAÄ) ute i sin socken. På 1940-talet kom önskemål om att höja kunskapsnivån bland de då ca 500 ombuden. Kurser anordnades i fornhistoria, lagstiftning men även vård av fornlämningar.

I slutet av 1920-talet och början av 1930-talet förnyades fornminnesvården genom att RAÄ blev ett centralt chefsämbete och på provinsmuseerna (dagens läns museer) ute i landet inrättades landsantikvarietjänster.

År 1940 anställdes Jan-Erik Anderbjörk som landsantikvarie på Smålands museum. I Kronobergsboken från 1947 beskriver han själv ett av de ärenden han arbetade med. Kända högar utanför Ljungby var hotat av att man ville anlägga en kolugn på platsen. RAÄ begär av Länsstyrelsen att man ska sätta ut gränser enligt den nya fornminneslagens bestämmelser. Man avvärjer på så vis hotet men tyvärr anlägger fastighetsägaren en ny och större fabrik utanför gränsen och den skymmer domarringen och en stor del av gravfältet för de som kommer resande från Ljungbyhållet. Anderbjörk berättar också att han ser det som ett undantag för det finns ett stort intresse i länet för att röja upp och snygga till de gamla bygravfälten och andra fornminnesplatser och det är framför allt hembygdsföreningarna som utför det arbetet.

År 1937 fick RAÄ i uppdrag att inventera alla fasta fornlämningar synliga ovan jord. Det var början till den rikstäckande kunskapsbank som vi har idag.

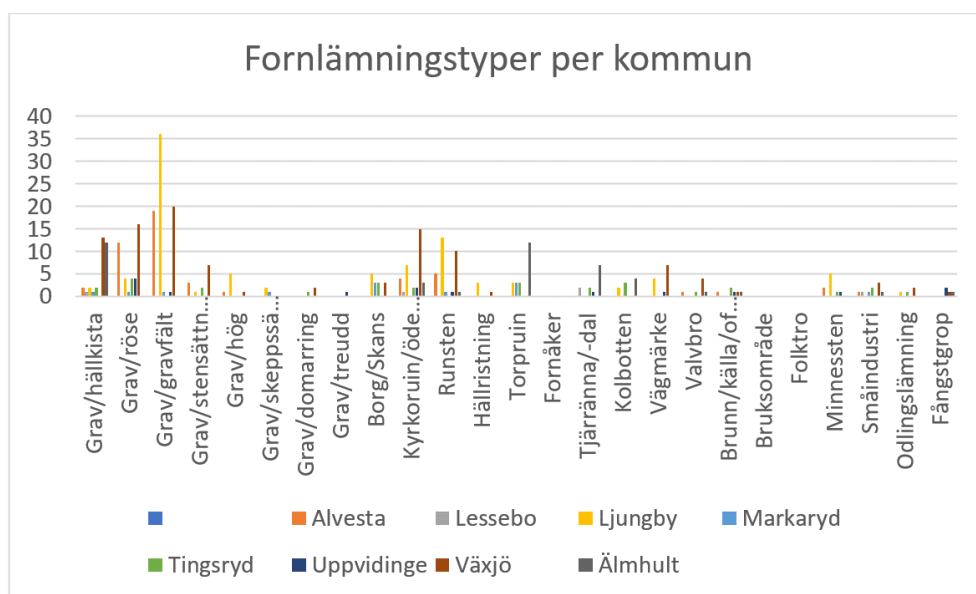
Vården och förvaltningen av fornlämningar och vissa kulturmiljöer utvecklades också under 1930-talet. På Björkö gravfält i Mälaren tog man fram ett arbetssätt med landskapsskötsel som blev det som skulle gälla för hela landet. Ambitionen var att återställa den tidigare landskapsbilden, röja fram ängs- och hagmark så att fornlämningarna blev mer synliga.

På 1960-talet träffades en överenskommelse mellan arbetsmarknadsverket och RAÄ om att utföra vård av fornminnen som beredskapsarbete. Ett stort antal miljöer restaurerades och sköttes med hjälp av arbetslag. Det var främst miljöer som gravar, ruiner och fornborgar som vårdades.

Fram till 1976 var landsantikvarien RAÄ:s företrädare. Landsantikvarien hade ingen beslutsfunktion men skulle leda kulturminnesvården. År 1976 inrättades länsantikvarier vid länsstyrelserna och de övertog då funktionen som landsantikvarien haft gentemot RAÄ.

Vårdbyrån, den del som hanterade fornvård och byggnadsvård under RAÄ hade från 1970-talet fram till år 1996 anställda fornvårdstekniker som arbetade ute i landet och som samordnade fornvårdsinsatserna. I Kronoberg hade man ca 200 objekt som vårdades. Det praktiska arbetet utfördes av Skogsvårdsstyrelsen som handledde arbetslag med beredskapsarbetare.

1996 decentraliserades fornvården från RAÄ till länsstyrelserna. Länsstyrelsen har sedan dess som uppdrag att ansvara för fornvården i länet. Vården finansieras via medel från kulturmiljöbidraget.

Av de 385 fornlämningar som under 2021 vårdas dominerar gravar/gravfält, medeltida ruiner och runristningar. De tillhör traditionellt de fornlämningar som har fått stor uppmärksamhet och har vårdats länge och förväntats ingå i Länsstyrelsens fornvård.

En ambition inom senare års fornvårdsarbete har varit att sprida fornvården tematiskt och det syns i objekt som tjärdalar, odlingslämningar och torpruiner. Vissa typer av fornlämningar typiska för länet saknas fortfarande, till exempel finns inga vårdade lämningar från äldre järnframställning. Odlingslandskap med fornåkrar och röjningsrösen som är en av länets vanligaste lämningar och som ofta finns i det som idag är skogsmark är andra exempel viktiga att lyfta fram för att öka förståelsen av länets utveckling.

Vårdmetoder

All fornvård som idag sker inom Länsstyrelsens ramar möjliggörs genom medel från kulturmiljöbidraget där skötsel och vård utförs av bidragsmottagaren. Länsstyrelsen bedriver inget eget praktiskt vårdarbete. De som utför vården är kommuner, statliga myndigheter (Skogsstyrelsen), föreningar och privatpersoner.

Enskilda företag kan förekomma för begränsade arbeten på uppdrag av Länsstyrelsen eller ovan nämnda aktörer.

Huvuddelen av vården innebär markvård av olika slag, som röjning av sly och slätter. Vid behov förekommer det större särskilda kostnadskrävande insatser, exempelvis ruinvård och vård av håll- och runristningar.

Tillgänglighet

Att öka tillgängligheten är en prioriterad fråga sedan flera år tillbaka och inom fornvårdsarbetet har Länsstyrelsen tagit fram taktila skyltar vid 8 lämningar i länet, en i varje kommun. Ett annat exempel är Bergkvara slottsruin där vägen fram till ruinen har åtgärdats så den är tillgänglig för fler. Det finns ett stort behov av att utveckla tillgänglighetsarbetet inom fornvården och i samverkan med länets aktörer. Tillgänglighetssatsningar gynnar i stort sett alla i samhället.

Tillgänglighet definition: Tillgänglighet handlar om hur samhället utformas. Ett tillgängligt samhälle är utformat så att så många som möjligt kan använda och ta del av det. Det handlar om att kunna ta del av den fysiska miljön och kunna ta sig runt i samhället. Det innebär också att få tillgång till information och kommunikation samt att kunna använda produkter och tjänster. Digital teknik kan öka möjligheten för personer oavsett ålder, kön eller funktionsförmåga, att ta del av samhällsutbudet. Genom detta kan fler bli delaktiga och inkluderade.

Bergkvara slottsruin, Växjö kommun. Stigen och skyltningen är tillgänglighetsanpassade.

Information

I dagsläget finns informationsskyltar vid de flesta vårdobjekten. De är antingen producerade av RAÄ, Länsstyrelsen eller genom kulturmiljöbidrag. I vissa fall är de framtagna av andra organisationer. Skyltarna varierar i storlek och i vissa fall även i utseende. Många skyltar är i dåligt skick på grund av ålder och behöver bytas ut.

Länsstyrelsens webbplats är uppdaterad. Information om ett urval av objekt inom varje kommun kommer att läggas upp som besöksmål med information om lämningen men även om tillgänglighet.

Länsstyrelsen har producerat en rad skrifter i en egen serie om bebyggelse, länets byggnadsminnen, landskap och fornlämningar. Exempelvis skriften *Sevärda ruiner*.

Skriften *sevärda ruiner i Kronoberg* är tillgänglig på Länsstyrelsens hemsida.

Fornvård och samhällsplanering

Kommuner och exploatörer argumenterar i varierande grad för bevarande av de eventuella fornlämningar som kan finnas i områden som ingår i detalj- och översiktsplaner samt vägärenden. I planer som rör bostadsbebyggelse kan det vara lättare att se fornlämningarna som en tillgång. I några fall har man från kommunalt håll arbetat aktivt med att skapa rekreationsområden kring fornlämningarna.

Inom det kommunala kulturmiljöarbetet har Länsstyrelsen anordnat dialogmöten med alla kommuner och där har samtal om fornlämningar lyfts som möjligt utvecklingsområde.

Skyltade pestkyrkogård i centrala Växjö.

Fornvårdsstrategins målbilder

Målbild 1: ett urval av lämningar speglar länets historia

Det finns ett urval av fornobjekt som är geografiskt spridda över länet och som berättar om länets historia eller är regionalt eller nationellt unika. Objekten är tillgängliga för alla.

De fornlämningar som idag vårdas ska analyseras och eventuellt kompletteras så att vi får ett aktuellt urval av fornlämningar som speglar länets mångtusenåriga historia. Urvalet tas fram utifrån följande kriterier:

- Ett representativt urval som berättar länets historia eller är unika ur ett regionalt och nationellt perspektiv
- Objekt som är möjliga att kontinuerligt vårda och informera om. Det ska finnas förutsättningar för långsiktig skötsel och förvaltning.
- Att skötsel och förvaltning samfinansieras med andra medel än kulturmiljöanslaget.
- Geografisk spridning i länet eftersträvas liksom i de åtta kommunerna.
- Urvalet av objekt ska garantera att de är tillgängliga.

Hallsjö Ödekyrkogård, Ljungby kommun.

Målbild 2: Fornvården engagerar fler

Tillsammans och i samverkan vårdar vi länets fornlämningar och sprider berättelserna om länets mångtusenåriga historia.

Med stöd från Länsstyrelsen ska en kommun, organisation, förening, skola eller privatperson få möjlighet att ta över ansvaret för skötseln av en fornlämning. Vi vinner ökad kunskap, förståelse och engagemang och möjliggör att fler fornlämningar vårdas och blir tillgängliga. Länsstyrelsen har fortfarande det yttersta ansvaret för att se till och följa upp att skötseln utförs.

Ett sätt att skapa förståelse för och öka kunskapen kring vår kulturmiljö är att engagera människor och göra dem delaktiga. Att i tidig ålder få höra berättelsen om och uppleva en fornlämning, kanske även få vara med och sköta objektet ger förankring till platsen. Att adoptera exempelvis en runsten, få lära sig om historien kring den och hur den vårdas på bäst sätt kan kännas värdefullt och viktigt för exempelvis en hembygdsförening som vill berätta mer om trakten de verkar i. En fornlämning kan bli ett småskaligt besöksmål för både turisten och den som bor på platsen.

Sagobygden i Ljungby har ett stort engagemang och har ett flertal sägenskåp med information om spännande kulturmiljöer.

Målbild 3: vårdade fornlämningar tillgängliga för alla

De fornlämningar som valts ut enligt kriterierna i Målbild 1 ska vara tillgängliga för alla. Övriga vårdade fornlämningar ska där det är genomförbart i så hög grad som möjligt vara tillgängliga.

Platserna ska utformas så att de är lätta att nå och uppleva. Det krävs parkeringsplatser i nära anslutning, vägar och gångstigar ska gå att ta sig fram på även om man är rullstolsburen eller har svårt att gå och skyltar ska vara anpassade.

I informationsmaterial ska det finnas bra och utförliga beskrivningar över hur tillgänglig en plats är.

Platser som inte är lika tillgängliga eller som kan vara svåra att förstå kan få utökad information genom exempelvis en filmberättelse om platsen eller fornlämningskategorin. Då kan man ta till sig informationen även hemma vid sin dator eller genom sin mobiltelefon och en QR-kod på skyltstället.

Gullhögarna är ett gravfält med tillgänglig parkering. Genom riktade insatser kan tillgängligheten till information och upplevelsen av gravfältet bli bättre för flera grupper i samhället.

Målbild 4: information

Information och berättelser om länets vårdade fornlämningar finns på många olika sätt, på Länsstyrelsens webbplats, vid objekten och i skrifter. Informationen är tillgänglig för alla i så hög grad som möjligt och har en gemensam layout.

Länsstyrelsens webbplats utvecklas. Här finns utförlig information om de utvalda platserna men även allmän information om olika typer av fornlämningar och länets fornhistoria. Informationen är i text och bild men kan även vara i filmat format. Webbplatsen ska ha en viss hållbarhet, exempelvis 10 år och ska hållas uppdaterad.

Ett skyltprogram tas fram med en layout som är genomgående i all skyltning av fornvårdsobjekt. En QR-kod på skylten gör att man med hjälp av sin mobiltelefon kan få mer information på webbsidan.

Vid vissa platser som inte är lika tydliga och svåra att förstå eller som man vill levandegöra ytterligare kan andra typer av informationsteknik användas. Modeller som visar en historisk miljö och som är tillgänglig för även den som är synskadad. Eller AR-teknik, Augmented Reality som kan översättas med ”Förstärkt eller förhöjd verklighet”, där man exempelvis med sin mobiltelefon kan uppleva en historisk dimension på platsen man rör sig i.

GRAVFÄLTET I ORRARYD

- Stensättningar, Barrows, Steinsetzungen.
- Rösen, Cairns, Grabhügel.
- Stenkretsar, Stone rings, Steinkreise.
- Tveuddar, Tridents, Dreiecke.

Start och ovanligt
Det här är ett av länets största gravfält som använts under hela järnåldern, 500 f Kr – 1050 e Kr, och ett av de ovanligaste. Bland de 120-talet gravar man ser på kullen finns inga gravhögar av jord och sten; vilket annars är en vanlig gravform under yngre järnålder. Här har man enbart byggt av sten.

Vartför gravarna byggts som de gjorts får vi förmodligen aldrig reda på. Det form-språk som en gång förstods av alla saknar idag innebörd.

Fick kvinnor och män olika slags gravar? Hade olika släkter olika traditioner? Berodde skillnaderna på ålder eller status? I skogarna häromkring finns stora områden med små odlingsårens lämningar efter järnåldersböndernas jordbruk. Nägarstans här i närheten låg deras gårdar och här på en höjd ”mitt i byn” begravde de sina nära och kära.

Gravarna
Typiskt för gravfältet är stenkretsarna från yngre järnålder. De består av en olikformad krets av stenar. Runda, rektangulära, kvadratiska eller ovala, men även spetsovala skeppssättning och treuddar.

Den vanligaste gravformen är fyllda stensättningar, byggda under hela järnåldern, 500 f Kr – 1050 e Kr. På kullens krön finns 7 rösen – höga stengravar – vanliga under bronsåldern, 2 000 – 500 f Kr.

GRAVFÄLTET I ORRARYD
Large and unusual
This is one of the largest burial grounds in the county, in use during the whole of the Iron Age, from 500 BC to 1050 AD. Approximately 120 graves can be seen on the hill. The burial ground is also one of the more unusual ones in the county; it is completely without mounds of earth, a form that was normal during the late Iron Age. Here the constructions were purely of stone – why, we shall probably never know.

The graves
Typical for this burial ground are the stone rings from the late Iron Age: round, rectangular, square or oval, as well as boat-shaped tumuli and Trident shapes. There are also barrows dating back to the Iron Age, 600 BC – 1050 AD and cairns from the Bronze Age, 2000 – 500 BC.

GRAVFÄLTET I ORRARYD
Groß und ungewöhnlich
Eins der größten Grabfelder der Provinz, es wurde unter der ganzen Eisenzeit, von 500 v. Chr. – 1050 n. Chr. Angewandt. Man kann ca. 120 Gräber auf dem Hügel sehen. Dieses Grabfeld ist auch eins der ungewöhnlichsten, in der Provinz, es fehlen die Grabhögel aus Erde und Steinen, viele Grabformen die in der späten Eisenzeit gebräuchlich war. Hier hat man nur mit Steinen gebaut den Grund werden wir wahrscheinlich nie erfahren.

Die Gräber
Kernsachend für dieses Grabfeld, sind die Steinkreise aus der späten Eisenzeit sie sind rund, rechteckig, oval oder quadratisch, auch spitzenartige Schiffsförmigen Steinsetzungen und Dreiecke. Hier gibt es auch Steinhügelungen aus der Eisenzeit, von 600 v. Chr. – 1050 n. Chr. und Cairns aus der Bronzezeit von 2000 – 500 v. Chr.

Under 2023 har förslag på en ny layout tagits fram för skyltning.

Målbild 5: fornvård i samhällsplaneringen

En fornlämning kan vara en tillgång, inte ett hinder. När nya områden planläggs där det finns fornlämningar lyfts de fram. Där det är möjligt kan de ingå i rekreationsområden och vara en del i upplevelsen av området.

Länets aktörer träffas i olika forum där vi diskuterar frågor kring fornlämningarna i planarbetet. Vi delar med oss av och inspirerar varandra med goda exempel. Kulturmiljödagen kan vara ett tillfälle då vi tar upp frågan som en programpunkt.

Hällkista i Göteryds socken. Området ingår i riksintresset Römningen som syftar till att bevara landskapets uttryck som ett av Sveriges hällkistetätaste områden.

För dig som vill veta mer

Kulturmiljön i regelverk

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) är en speciallagstiftning, och innehåller bland annat bestämmelser om fornlämningar, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. Lagen reglerar även olika ansvarsområden för kyrkliga kulturminnen.

Förordningen om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer (SFS 2010:1121) reglerar vad kulturmiljöanslaget kan användas till.

Plan- och bygglagen (SFS 2010:900) reglerar bland annat hänsyn och anpassningar som behövs för att skydda och värna kulturmiljövärdena i plan- och byggprocessen.

Miljöbalken (SFS 1998:808) har en bred definition av kulturmiljöns värden och omfattar bland annat riksintressen, kulturresevat och landskapet i sin helhet.

Kulturmiljöförordningen (SFS 1988:1188) förtydligar att Länsstyrelsen särskilt ska samverka med läns museerna. Kulturparken Småland AB är därför en viktig part i det regionala kulturmiljöarbetet.

Hänsyns- och skyddsregler finns även i:

Skogsvårdslagen (SFS 1979:429) hanterar skötsel av skog och skogsmark, där hänsyn till kulturmiljöer ingår.

Vill du läsa mer

Agenda 2030 – 17 globala mål för hållbar utveckling

Europeiska landskapskonventionen (ELC)

Förordning om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer (SFS 2010:1121)

Gröna Kronoberg 2025. Regional utvecklingsstrategi Kronobergs län

Handbok i fornminnesvård. Robert Danielsson, 2006 Riksantikvarieämbetet

Inlandsarkeologi. Vetenskapligt program för uppdragsarkeologin vid Smålands Museum. Red: Peter Skoglund. Smålands museum rapport 2006:23

Kulturmiljöarbete i en ny tid (SOU 2012:37)

Kulturmiljöförordningen (SFS 1988:1188)

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950)

Miljöbalken (SFS 1998:808)

Ny museipolitik (SOU 2015:89)

Plan- och bygglagen (SFS 2010:900)

Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. Génetay, Lindberg, Riksantikvarieämbetet 2015

Politik för gestaltad livsmiljö (Prop. 2017/18:110)

Regional kulturplan för Kronobergs län 2018–2020 (2021)

Riksantikvarieämbetet och dess ombud Janson, Sverker Fornvännen 1950(45), s. 181-182 http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1950_181 Ingår i: samlaraa.se

Skogsvårdslagen (SFS 1979:429)

Vision för kulturmiljöarbetet 2030, Riksantikvarieämbetet 2016

